

Au fost vremuri cînd pe cingătoarea munților Carpați păstorii umblau în voie, priveghind ciopoarele de oi.

În cojoacele lor mițoase, stînd neclintiți, rezemați în bîte, păreau de departe stane de piatră, țesute din lînă albă, într-un brîu verde cu care se încingea această parte a pămîntului.

Cît vedeai cu ochii se întindeau spinări de munți acoperiți de iarbă fragedă, ca mătasea. Cînd se lăsa seara, păstorii întorceau obrazul spre geana cerului și se închinau la lună... Cînd se iveau zorile, plecau frunțile și se închinau la soare. În timpul zilei se închinau la buruieni, ca unele ce tot de mîna Domnului ziceau că sînt făcute. Peste toate acestea, dincolo de stăpînirea lui Dumnezeu, mai stăpînea pe țara întinsă de la izvorul Dunării pînă în cotul Carpaților o împărăteasă din neamul Habsburgilor. Păstorii nu i se închinau, dar puneau în mîna slujbașilor ei dijma în lînă, în miere și în oi, precum și robota brațelor. Așa era rînduiala... Împărăteasa nu era o împărătiță din basme... Avea lăcomie și putere. Pentru dijma primită de la ciobani, binevoia să le îngăduie dreptul să păstorească pe locurile străvechi.

Într-una din zile, împărăteasa, pe nume Maria Terezia, care a stăpînit patruzeci de ani, și-a plecat urechea spre un sfetnic de-al ei.

— Mărită Doamnă, a zis sfetnicul, ciobanii aceștia valahi, din munții Carpaților, au oi bune de muls. Bune de tuns... Dar n-au să fie niciodată supușii măriei-tale și n-au să sporească dijma, dacă nu le farmi întunecarea din dînșii...
— Care întunecare? a întrebat împărăteasa. Vrei să-i învățăm carte?

Sfetnicul a rîs ușor, plecîndu-se dinaintea împărătesei.

— Nu, mărită doamnă, cartea în mîna celor de jos nu ne face decît buclucuri și greutăți. E vorba de credința lor... Stau strînși ca oile, cap lîngă cap, sub pîcla de întunecare

religioasă, care face destulă grijă măriei tale, între popoarele din împărăție. Ar trebui aduși și ei la sfânta biserică a Romei, așa cum au fost aduși mulți dintre valahii de la marginea țării : la Reghin, la Bistrița, la Tohan... Răposatul mitropolit Atanasie s-a străduit destul. „Uniața“ a prins rod, dar au mai rămas destui supuși ai măriei tale, în creierul munților, care arată împotrivire... Și nu numai în creierul munților, ci în tot Ardealul, mărită doamnă. Sfetnicul a ridicat ochii asupra împărătesei și a adăugat încet : Poporul, măria ta, trebuie legat de tron cu semnele înfricoșării și ale smereniei. Fire tari și misterioase, pe care le toarce cu atîta iscusință sfînta biserică a Romei catolice... Pătrunzînd în sufletul ciobanilor valahi, aceste sfinte fire se prefac în cîrlige... Din suflet, cîrligele trec în șerpăre și smulg rod...

Sfetnicul a tăcut. Împărăteasa a rămas pe gînduri. S-a ridicat apoi din jilțul ei și a plecat spre odăile de taină. A lepădat ca în treacăt, porunca :

— Fă cum ai spus și cere ajutorul sfîntului părinte Papa de la Roma.

Această lucrare a fost deci binecuvîntată de Papa de la Roma. Sfîntul părinte, un ceas pe zi, se afla în slujba cerului ; în cele douăzeci și trei de ceasuri, cîte mai rămîneau din zi, uita de veșnicia împărăției cerești și lucra neostenit la întărirea trecătoarei împărății de pe pămînt... Se simțea mulțumit în această scîrbavă viață și dorea să o părăsească cît mai tîrziu, amînînd vederea feței lui Dumnezeu, întărindu-și puterea lumească pe tăria celor mulți în credința cerească. Obrazele și sufletele acestora trebuiau întoarse cu orice preț spre cetatea sfîntă dobîndind frică și cutremurare.

Porunca împărătească a ajuns și în așezările păstorești, spînzurate ca cuiburile de vulturi pe piscurile Carpaților, aflați la miazăzi de orașul întemeiat de cavalerul saxon Hermann, în îndepărtatele timpuri ale istoriei.

Spinarea de piatră și cremene pe care se află satul bătrînesc al vlašinelor se înalță în văzduh cu zănoagele întucate și costișele acoperite pînă aproape de vîrf, cu păduri dese și negre. Privind din depărtare, ușor poți asemui acest loc cu un cioban uriaș, încremenit de vremuri în hăul dintre cer și pămînt, avînd coamele despletite și crescute sălbatic... Un cioban de piatră, așezat la marginea împărăției

habsburge, privind încrunțat și neostenit pe sub sprâncene de cetină, la mărețul ținut transilvan, la Țara Românească, al cărui șes se întinde pînă la șerpuirea vînată a Dunării, la fratele geamăn Ceahlăul, dincolo de care se află Moldova și spre răsărit, la marea cea mare, tărîmuri pe care trăiesc oameni vorbind aceeași limbă, avînd aceeași credință...

În zilele învolburate de toamnă, cînd cerul se apropie de vîrfurile brazilor și norii se destramă printre brațele rășchirate ale copacilor, piscul de piatră cenușie, acoperit de colibe și căsuțe mărunte, rămîne desfăcut de șirul munților, ca o corabie rătăcită în largul oceanului. Iarna năprasnicul străjuitor se învâluie în cojoace de nea. Ulițele rămîn pustii... Ferestrele strîmte, acoperite cu burduf de oaie, luscesc galbene în casele în care cineva încearcă să moară sau altcineva încearcă să vie pe lume. De cum se înserează, femeile desfac lădoaiele și aștern cojoacele de culcare. Copiii de țăță dorm în trocuțe de paltin, așezate pe pămînt, legănate de piciorul mumei. La anumite soroace, femei și bărbați, care nu se află plecați cu turmele, coboară la cetate pe drumuri primejdioase, năpădite de nămeți sau surpate de ploi, pîndite de tîlhari și de fiare de pădure, spre a împlini robota la împărăție, lucrînd la păduri, la poduri, la cărăușie, la culesul rodului, bașca dijmele, împlinind îndatoririle la rînd cu toți iobagii, fie ei valahi, unguri sau secui.

Primăvara aduce înseninare în așezarea ieșită de sub povara iernii. Turmele care au petrecut iarna pe șesuri se întorc în sat. Se întorc bărbații la neveste, se întorc feciorii la drăguțe... Pe toate dealurile și ulițele strîmte se văd pîlcuri de oi așteptînd să fie despovărate de lînă. Glasurile mioarelor se ridică în văzduh, ca un zvon. Satul amortit pînă atunci se trezește la viața lui de veacuri.

E în amurg. Iarba de-abia a dat colț. Pădurea tremură nevăzută, descetluindu-și zăvoarele prin care suculele pămîntului a început să curgă. Păstorii și măciucașii, ajutați de cîini lăptoși și iscușiți, îndrumă turmele spre adăpătoria aflată pe un cuprins larg înaintea casei obștii. Prin ferestrele mici, deschise, văzduhul proaspăt intră în voie. De afară se văd capete pletoase și creștete sure. Sînt căpeteniile obștii, aflate la sfat. Se tocmește sorocul celor ce urmează să coboare la moșia domnului Helmuth Grommer, al celor care pornesc spre cetate, să dregă podurile și drumurile, să cărăușească pietriș pentru palatul domnului baron Bruckenthal. Se tocmește îndatoririle către împărăție în mieii,

proaspăt fătați, brînza, untul, blănilor de jder și celelalte rămînînd pentru toamnă.

Cînd toate acestea au fost rînduite, a început judecarea pricinilor... S-au înfățișat cîteva încăierări, iscate între niște feciorași, la o nuntă... L-au ascultat apoi pe Tănase cel șchiop, care s-a plîns înaintea sfatului. A lucrat pentru Branga la Cetate... Pînă la urmă acesta nu i-a răsкупărat munca.

Juzii s-au așternut pe dreaptă judecată, făcîndu-i pe unii oameni să cîrnească din nas nemulțumiți, alții să zîmbească bucuroși, căci niciodată judecata nu-i poate împăca pe împricinați deopotrivă.

Așa stînd lucrurile, împricinații și-au întors spinările să iasă din casa obștii, cînd greavul Alexa Banu, maimarele obștii, l-a oprit pe Branga pe loc.

Oamenii care se aflau de față la judecată au întors capetele... S-au uitat pieziș la cioban. Mai avea o pricină Niculae Branga ? ! Omul ăsta a dovedit și acum, și în alte împrejurări că are o fire apucătoare și vicleană.

Ciobanul s-a oprit pe loc. A săltat cojocul în spinare și s-a proptit pe opincile mari. Semăna cu un ursoi... Creștetu-i atingea grinzile înnegrite de fum. Ochii mici, rotunzi ca două porumbele, și-au ascuțit privirile. Obrazul roșu, cu pielea întinsă, s-a aprins de o mînie abia stăpînită. A dat roată cu privirile celor de față.

Greavul s-a ridicat de pe laviță. Era un bărbat de vreo șazeci de ani, cu spinarea lată și pumnii mari cît măciuilile. Pletele surii atîrnau pe spinare, în șuvițe lungi, unse cu seu. Mustățile se prelungeau de la colțul buzelor. Ochii vineți, cum e cerul, erau plini de neguri, cînd a început să vorbească :

— Cinstiți juzi, a zis, făcînd roată privirea, de cînd ne știm avem legi după care păstorul își poartă viața în munte și în obște. Din rînduielile lor nu-i slobod să ieși. Una din aceste rînduieli, știm cu toții, este aceea că pieile oilor căzute în vreo prăpastie, ori ucise de lup, sau moarte de bășică pe creier, trebuie să fie întoarse obștii... Să stea mărturie pentru întîmplarea blăstămată... Îl întrebăm pe Niculae Branga, ca pe unul care e baci de seamă și poartă răspunderea turmelor, unde se află pielea de la zece oi, de la trei mînzări, de la două sterpe, care au pierit din ciopor ? Aș putea întreba unde se află nu numai pielea, a zis cu amarăciune... Mă opresc să aduc învinuiri pe care nu le

pot dovedi... Niculae, a ridicat glasul, uitându-se în ochii păstorului, lămurește sfatul despre cele ce ai fost întrebat.

Glasul lui Alexa Banu a răsunat ca un clopot. Vorba îi era grea și învinuirea potrivnică.

Niculae Branga și-a încrêțit fruntea groasă, rotundă, proptită asupra sprîncenelor grele, negre și răsfirate înspre coada ochilor. Era un bărbat falnic, cu trup de uriaș, cu care obștea avea mereu de furcă, așa cum ai cu un armăsar care nu vrea să primească hamul. Acum capul mare părea scos dintr-un cazan ai cărui aburi fierbinți l-au închis. Era roșu și asudat. Părul lung, negru, s-a desfăcut pe fruntă într-o cărare strîmbă. Mustățile groase, negre, grase ca vrăbiile în vremea oatului, s-au umflat. Sub ele buzele rotunde zvîcneau de mînie. Se vedea că nu s-a așteptat la o asemenea întrebare. Privirile juzilor și ale oamenilor din obște îl țintuiau ca în cuie. Trebuia să dea răspuns. Să risipească învinuirea ce mustea în vorbele greavului și în privirile vătavului Prăghițan. A deschis gura :

— Mă mir de întrebarea pe care mi-ai pus-o — a zis încrêțindu-și fruntea. Se știe doar că atunci cînd oaia încape în gura lupului, fiara nu dă la o parte pielea, ca să rămîie dovadă pentru păstori... Să aibă ce înfățișa în fața obștii, să nu cadă asupra lui vreo bănuială... Nici cînd se rostogolește în adîncul prăpastiei, oaia nu-și alege locul unde poți ușor coborî să-i desfaci pielea și să vii cu ea înaintea sfatului... Așa stînd lucrurile, n-am avut ce mărturie să culeg... Oile au pierit fără să lase vreo urmă. Eu altă vorbă n-am de spus... a zis împreunînd mîinile mari pe măciulia bîtei, proptită în pămîntul încăperii.

Greavul l-a fulgerat cu ochii ca oțelul.

— Noa, eu cred că ai... a dudit. N-or fi înghițit lupii și floacele și copitele ? !

Branga s-a mișcat din trup ca și cînd un șarpe ar fi scos capul din pămîntul podilei și ar fi vîrît colții înveninați într-însul. Bitușa, cuprinzătoare ca un cort, a alunecat de pe umeri. A rămas în cămașa încinsă cu șerpar. Fără cojoc, pieptul îi era mai lat și înfățișarea mai falnică ; să-l fi avut potrivnic la o trîntă, puteai să-ți iei rămas bun de la viață.

— Ce-ai spus ? a detunat, făcînd un pas înainte.

Glasul a răzbătut în uliță. Sub fereastra deschisă, se aflau adunate cîteva muieri și vreo doi păstori care așteptau rîndul să intre în casa obștii. Oamenii și-au ascuțit auzul. Îndată apoi s-a auzit un pocnet. Cei aflați sub fereastră

au înălțat capul. L-au văzut pe Branga, închizînd-o. Au înțeles cu toții că în sfat se petrece pîră grea... Femeile s-au înfipt în opinci, hotărîte să nu se miște pînă nu vor afla.

— Iar s-a prins în clonț greavu cu Branga, a zis Reveica. Nu se împacă ăștia doi, cum nu se împacă apa cu focul...

— D-apoi nici nu-i de mirare, a murmurat printre buze Aron Șufană. De cînd poștește s-ajungă măcar vătav, dacă nu jude... Dacă nu se-nvoiește greavu, degeaba !... Oamenii nu ies din vorba lui...

— Ssss-ajungă jjjj-jude ? s-a mirat Tănase, împiedicîndu-se în vorbire. Aaaa împărți dreptatea cu pumnul...

— Te-ai pus în mînie cu Branga ? l-a întrebat mirat Ilie Sofronie. De la el ți-a picat pînă acum dărabil de pîne...

Tănase ședea chircit pe un pietroi, încalzîndu-se la soare, gîndindu-se la judecata prin care a trecut.

— Iiiii-am plătit de zzzzece ooori, a răspuns mohorît. E ooomul dracului !

— O fi, dar e harnic... a ciripit o femeie tînără. Rupe ursul în două ! Cu el știi că nu mîri de foame. Nici de urît !

— Noa, parcă de foame îți arde ție, au țîșnit, ascuțite ca bricele, vorbele din gura Sorîței, care nu lipsea de niciunde ca martie din post. S-a cumpănit pe șalele crescute sub poale, ca două pîini pietroase. De bărbătoi îți arde, Istino... Ți-a luat-o înainte Vuța... Măcar că era văduvă... a rîs știrb Sorîța, cu mulțumirea plină de răutate a femeilor păgubite.

— Că bine zici, a încuviințat tînăra rumenă la obraz, foindu-și, făloasă și nepăsătoare, crătînțele. De bărbătoi îmi arde... Da' să știi că nu duc lipsă, a zis cu îndrăzneală, aplecîndu-se spre urechea femeii, vorbindu-i ferit și viclean... Numai degeaba strîngi straie și desagi și încarci polițele cu zestre... Ți-a albit părul și încă nici un bărbătoi nu s-a abătut și nu se va abate pe dinaintea porții tale... Nici măcar Tănase, cît e el de șchiop, nu se uită la tine, a încheiat îmbujorată, înălțînd capul și strîngînd mînioasă la piept aripile pieptărașului de miel.

Auzindu-și numele, Tănase a sucit capul. Istina, nepăsătoare în tinerețea ei, a început să rîdă. Ochiul șchiopului, verzi cum sînt scaieții, au fulgerat-o mînios. Pleoapele grele și încrețite s-au lăsat apoi ostenite asupra luminilor, ca un oblon. Privirile s-au împlîntat în pămînt. A azvîrlit printre dinți un scuipat, care s-a îngropat în țărînă.

— Oprește melița, Istino ! a împuns-o cu cotul o femeie care purta la subsuoară copilul culcat într-o trocuță.

Îstina a ridicat din umeri cu nepăsare. A chitit cu palma năframa de pe cap. Era învrăjbită și mînioasă... Îi părea rău că n-a rostit vorbe mai usturătoare. Numai Sorita știa că Branga a bătut potecile munților o vară întreagă, seară de seară, s-o împrejmuie în așternut. A dat peste ei înghesuiți în comarnic... Branga venea la stîină pe noapte și pleca tot pe noapte ca un haiduc... Nu putea uita nopțile acelea și nu îngăduia nimănui să pună mîna pe rană...

În adevăr, Branga a închis fereastra să împiedice ocară, de care era învinuit, să cuprindă satul, purtată de gura femeilor mai iute decît poartă vîntul boarea brazilor, sau mireasma florilor peste lume.

— Ce-ai spus?! a detunat încă o dată, după ce s-a întors în mijlocul încăperii, hotărît să-l zdrobească pe greavul Alexa care-i sta împotriva în toate, care s-a pus de-a curmezișul să ajungă între maimarii obștii zicînd că un taur cum era el, care așine calea fetelor și a vădanelor amăgindu-le, care și-a băgat muierea cu zile în groapă, care dovedește viclenie, măcar că e păstor și baci ca nimeni altul, nu poate împărți dreptate fără strîmbătate...

— Am spus ce-ai auzit... a răspuns greavul, cu glas hotărît.

— Dovedește! a șuierat Branga, privindu-l drept în ochi, cu îndrăzneală, cum privește omul care n-are nimic pe suflet și pe care nedreptatea îl îndîrjește, aprinzîndu-i pieptul de mînie.

Greavul și-a mutat privirea de la el. A plecat fruntea în pămînt, cugetînd. Creștetul gol a lucit printre șuvițele de păr rărîte. A slobozit un oftat adînc... Îi era greu să răstoarne copacul acesta împlîntat înaintea lui. Poftea să-l cioplească din bardă... Să sîngere... dar să nu-l omoare... Ca unul care purta răspunderea obștii, a forfecat în crengile lui mereu așteptînd îndreptare... Dar crengile creșteau la loc și tulpina se făcea mai tare, înălțîndu-se strîmb... Știa că hoțul nedovedit nu-i hoț. Mai știa că nu se poate acoperi de rușine mai mare cineva în obște, decît arătîndu-l hoț și mincinos... Asemenea dovadă curma drumul la orice încercare de a dobîndi loc de cinste în sat.

A ridicat fruntea și a strigat, să fie auzit de afară:

— Onea Bîtoacă!

Îndată ușa s-a deschis și înăuntru a pătruns un tînar înalt cît un brad: avea ochii limpezi ca un cer de vară după ce l-a spălat ploaia. Părul bălan era dat pe spate, lă-

sînd urechile la vedere mici și îmbîrligate, ca scoica unui melc. S-a proptit în opinci și a așteptat poruncă.

Branga s-a uitat la el cu nepăsare, apoi s-a aplecat și a ridicat bitușa căzută jos. Părea o căpiță de lînă, grămădită la picioare.

— Arată, Oneo, ce-ai găsit, l-a îndemnat Alexa pe păstor, ridicînd mîna, îndreptînd-o spre fecior, dîndu-i prin aceasta învoirea să vorbească.

Tînărul a întors capul spre Branga. Știa că din acel ceas, de va vorbi, vrajbă grea va începe între dînșii. Dar voia greavului trebuia îndeplinită.

A scos deci de sub cojoc o piele de oaie și a așternut-o pe pămînt, întinzînd-o înaintea sfatului ca pe un covor cu labelle desfăcute în patru părți... Capetele juzilor s-au mișcat... Mormăituri de urși au ieșit din gtlejurile celor ce se aflau de față... Vătavul Prăghitan s-a ridicat în picioare, s-a apropiat de pielea neargăsită, s-a uitat la ea o vreme de departe, apoi s-a aplecat, a apucat-o iute în mînă și a început s-o cerceteze cu de-amănuntul. A întors-o pe toate fețele...

Branga tăcea. Obrazul îi era vînat, și ochii de culoarea măslinei, codați și lucitori, s-au acoperit de zgură. Un cerc întunecat, lat de un deget, a început să-i înconjoare orbita, dîndu-i o înfățișare de mînie mohorîtă, care plăcea peste fire vădanelor, cutremurîndu-le cum cutremură șarpele șoa-recii, cînd îi țintuiește pe loc, gata să-i înghită. Dar juzii aflați de față nu erau vădane, așa că înfățișarea lui Branga nu i-a speriat și nici nu i-a amăgit. Dimpotrivă, i-a încredințat de fapta săvîrșită. Baciul Prăghitan s-a întors spre sfat. A înfățișat pielea oii și dintr-un cap și din altul. A arătat o creștătură ce se afla la ureche și un semn făcut cu smoală în mițe. A întors pielea pe dos, arătînd-o pe partea fără lînă... Nu se vedea nici urmă de colț de sălbătaciune, fie ea de urs ori de lup... Se vedea în schimb, ca o gură veștedă, o spîrtură făcută cu o custură ascuțită, cu care mioara nevinovată a fost ucisă... Semnele de la urechi și smoala din lînă dovedeau că pielea care se afla înaintea lor era blana unei oi din ciopoarele obștei... Îndoială nu mai era.

— Noa, hai spune, Oneo, unde-ai găsit pielea asta de mioară? l-a întrebat vătavul pe tînărul păstor, care sta drept ca o lumîinare în cumpăna unor simțăminte greu de purtat. Uciderea unei oi de către un cioban era o faptă tot atît de grea ca și uciderea unui om.

— Subt un pietroi din Vadul Ursului... a rostit cu greu Onea Bîtoacă. Se vedea că au fost mai multe blăni ascunse acolo... Pămîntul era jilăvit de sînge...

Branga și-a supt mustața înfoiată. Firele aspre îl înțepau în buze... Mînia care se ridica în el nu mai era împotriva celor de față... Dovedirea făcută n-o mai putea clinti... Mînia era împotriva lui însuși, descoperind în sine un prostălu, care a putut fi atît de lipsit de istețime, încît să uite în tainiță dovada faptei pe care a săvîrșit-o. Îi venea să-și dea un pumn în capul ăsta atît de iscusit în toate, și atît de hăbăuc acum.

Juzii și-au aplecat creștetele făcînd sfat pe dată, hotărînd cele ce trebuiau împlinite de făptaș. Greavul a făcut semn din cap spre Onea. Acesta a pierit dinaintea lui, bucuros să iasă din preajma mîniei pe care o simțea clocotind în Branga.

Acesta s-a desțelenit din loc. Și-a azvîrlit cojocul în spinare. Nu mai răbda să stea o clipă înaintea celor ce-și ciocneau capetele, tocmind judecata la care trebuia să se supună. Pînă să dea dosul sfatului și să piară de dinaintea lui, s-a auzit vorba grea, plină de mînie, ținută în frîu, a greavului Alexa :

— Pentru fapta necinstită, a rostit acesta, sfatul hotărâște să-ntorci obștii oile care au pierit, cincisprezece la număr, și să mai dai din oile tale șase mînzări cu mieii lor. Îți facem muștrare obștească pentru purtarea ta necinstită și te oprim de la slujba sfinților împărați Constantin și Elena. De asemeni, obștea cere să-i dai ascultare și să nu bați gura încoace și încolo. Să nu se audă nimic despre cele ce se petrec în obște dincolo de marginea satului... Să n-ajungem la judecata străinilor de la Sebeș, de la Orlat sau de la Cetate, să rușinăm neamul nostru și să rîdă de noi străinii care-și zic domni și ne asupresc.

Auzind asemenea vorbe grele, Branga nu și-a putut stăpîni mugetul. Pricepea că nu se putea răzvrăti, că trebuia să dea ascultare, că nu putea ieși din cele ce-i porunca obștea... că drumul spre sfatul satului era curmat. Era sortit să rămînă mereu supus, să băciuiască turmele, să-și înglodeze picioarele în noroaie și zloată ; să sporească și el grîul și fînul și cele hotărîte de obște, drept simbrie greavului și vătavului... Ca o fiară încolțită a ieșit izbind ușa în țîtîni, făcînd să cadă bucăți de lut de pe șipcile de lemn ale peretelui. A ieșit în prag. Și-a înfundat căciula mare cît un cu-

băr, pe cap, dîndu-i un pumn într-o parte. Sufla greu ca un foi. Toată bărbăția îi era răscolită, ca și cînd ar fi fost alungat dintr-un așternut de o femeie dorită, dar necuprinsă încă în brațe.

Oamenii aflați în fața obștii au întors capul. Femeile și-au țuguat buzele și s-au atins între ele cu coatele. Istina, văzîndu-l turbat de mînie, a simțit cum îi trec pe spinare fiori. Trupul i-a tremurat pe sub iie și pielea de pe brațe s-a brobonat ca de friguri. Atît de aproape de Branga nu s-a mai aflat de trei ani. De cînd Sorița i-a adus vestea că pruncul pe care l-a născut Vuța era făcut cu Branga... că acesta trăia și cu ea...

Acum l-a fulgerat cu ochii ei umezi și aprinși, vîrîndu-i jar și neliniști în suflet, apoi s-a sucit ca o codobatură și s-a pierdut între lume.

Branga s-a uitat după ea înnegurat. A hîrîit vrăjmaș și a înjurat de dumnezei. Din ochii lui Tănase, ținute sub obloanele pleoapelor, au țîșnit priviri piezișe. Sorița a chicotit scurt. Și-a clătinat cele două pîini pietroase de sub fuste, mărturisind prin aceasta, tainic, că pentru asemenea mîndrețe de om oricare codană din sat bucuros și-ar da fetia, chiar și fără cununie...

Branga a coborît o treaptă, a coborît două, așteptînd ca văzduhul să-i răcorească năduful. S-a uitat departe spre adăpătoare, unde se înghesuiau turmele îndreptate de păstori. Poftea să-și îneco căpățîna în scobitura plină cu apă limpede... Să-și potolească zvicnetul sîngelui.

Atunci s-a văzut o fetișoară pășind iute, înaintînd spre adăpătorea scobită într-un trunchi de copac. Mergea parcă trasă de ață... Branga s-a proptit în opinci, a săltat umerii și-a iuțit privirile. A stat pe loc să vadă ce anume caută fata la fîntînă... Fetișoara forfeca iute din picioare, îndreptîndu-se spre pîlcul de păstori. Văzînd-o, unul dintre ei a uitat de turmă. Fata s-a oprit înaintea lui, îmbujorată pînă sub marginea părului rețezat scurt deasupra sprîncenelor. Feciorașul s-a desprins din loc, a făcut un pas spre dînsa... După ce s-au privit unul pe altul, parcă singuri ar fi fost acolo, păstorul a vîrît degetele în buzunărașul șerparului și a scos o floare. Fetișoara a luat floarea, s-a uitat la ea, a vîrît-o în sîn... În acea clipă, puterea ochilor lui Branga a făcut-o să întoarcă capul. L-a văzut pe taică-său stînd nemîșcat înaintea casei obștii cu bitușa pe umeri, cu privirile întunecate pîrînd un nor încărcat de gheață... Spăimîntată

de vederea lui înflorirea din jurul gurii a pierit... În ochi au tremurat umbre... Feciorașul a citit în ei cutremurare. A întors și el privirile spre casa obștii... Branga îi fulgera pe amândoi, pornit ca un zmeu într-acolo.

Fetișoara s-a răsucit pe opincuțe, galbenă ca turta de ceară și, fără să rostească o vorbă, a pierit din fața păstorului, luând-o în cealaltă parte printre ei. Feciorul a apucat bâta mai zdravăn în mână și a strâns din măsele. „Îl pălesc în cap dacă se apropie“, și-a zis și a așteptat.

Au așteptat și oamenii aflați în cuprinsul larg să vadă ce se întâmplă. Oile speriate de năvala fetei, de crătințele ce fluturau ca niște steaguri bătute de vânt, s-au grămădit unele în altele. Lupul parcă ar fi intrat între ele! Au început să dea roată, ridicând în văzduh, cu copitele lor mici și tari, praful. Un nor gălbui s-a așternut peste ele, și rînduiala adăpării s-a stricat. Păstorii au început să fluiera aprig, iar cîinii să dovedească istețimea hămăind și alergînd pe margini, împingîndu-le și înghesuindu-le unele în altele, împiedicîndu-le să o ia razna. Behăiala lor nebună a scos în prag sfatul întreg.

Branga a pornit spre adăptoare. La vederea sfatului s-a oprit. S-a întors spre juzi și greav, care priveau de pe privar vâlmășeala. L-a fulgerat cu mînie de ucigaș pe baciul Alexa și a detunat ca să audă toată lumea :

— Să-mi lase feciorul dumitale fata în pace! Oamenii dumitale stau pe urmele mele... Mă lovesc pe la spate... Ilarie poștește la fata mea... Dumneata tragi foloasele... Am să-i crăp capul... Să nu zici că nu te-am vestit, a strigat fără sfială, înnădușit de mînie și ură.

Un murmur s-a auzit ieșind din piepturile celor de față. Lipsa de cuviință față de sfatul obștii și față de greavul Alexa, care cunoscut era pentru dreapta lui cumpănă, i-a umplut pe toți de silă.

În clipa aceea au răsunit sunete de goarnă. Veneau din jos, dinspre Rod. Tropote înfundate se deslușeau în văzduh...

— Vin cu arcanul după feciori... au început să se audă strigăte. Ne duc feciorii la cătănie!... Pieriți! Pieriți!

În fulger femeile și bărbații s-au repezit spre adăptoare, gonind păstorii tineri, mîinîndu-i spre bîrg... Să se piardă în munți. Blestemau și ocărau înghesuind turmele pe ulițele de pe margini, făcînd loc în fața casei obștii.

Tropotele vesteau trimiși crăiești. Preoteasa Paraschiva și-a aruncat broboada pe cap și a ieșit în uliță, numai în

panci, pornind după anteriorul părintelui Gherasim. Mărie, nevasta lui Niculae a lui Iosif, a trîntit furca și a pornit spre casa obștii, tîrînd după ea o grămadă de copii. Lixandru, fiul mai mic al greavului, a sărit din șopru, unde se afla, a trecut gardul și a apucat-o în jos. Copiii și oamenii vîrstnici alergau din toate părțile, ieșind ca șoarecii din găuri. Pletele soioase fluturau pe spate și pe ochi. Picioarele desculțe se vătămau în pietre. Mumele strigau mînioase și spăimîntate, cercînd să strîngă copiii în poale... Toată omenirea s-a grămădit înaintea casei obștii, bărbații ieșiți din vîrsta cătăniei și cei atinși de vreun beteșug. Aceia pe care nu-i mai putea pîndi arcanul crăiesc... Tinerii se aflau ascunși după țarini. Unii dintre ei au și apucat drumul muntelui. A fi căzut în arcanul crăiesc însemna doisprezece ani de slujbă la împărăteasă, undeva în altă parte a țării. Între popoare de altă limbă, toți supuși ai crăiesei, ai căror tineri vînați și ei cu arcanul erau aduși pe aceste meleaguri să împlinescă poruncile mării-sale, fără milă. Neavînd între cei ce trăiau și slujeau nici neamuri, nici prieteni, nu aveau cui să arate înțelegere față de suferințele lor. Ajungeau „ostași crăiești“. Fără neam decît unul : al crăiesei ; fără religie, decît una : a imperiului papistășesc ; fără nume, decît acela stîlcit de vorbirea nemțească ori ungurească sau cehă, sau sîrbă, după locurile unde iscusita minte a împărătesei și voința ei i-a năpăstuit.

Chivărele de aramă au început să se deslușească pe drumul Rodului. La o vreme, în capul satului a răsărit un pîlc de călăreți. Erau îmbrăcați în haine vinete, cu poalele întoarse și prinse în bumbi de aramă, cu veste lungi, albe, îmbumbate de sus pînă jos. Căii se apropiau răscolind praful drumului, fără să țină seama de cele ce întîlneau în cale... Un cîrd de gîște întîrziate în albia drumului au fost luate de copite și prefăcute în pene și fulgi, împrăștiate ca săgețile în văzduh. Un cîine a schelălăit prelung și s-a tras pe lîngă gard, sărînd în trei picioare... Din al patrulea șiroia sîngele.

Pîlcul sălbatic a trecut pe lîngă un copil rămas încremenit pe loc. O clipă femeile au stat țintuite pe margini, fără suflare ; pînă s-a risipit praful, n-a știut nimeni dacă nu cumva copitele nu i-au pisat trupșorul, amestecîndu-l cu bruşii de pămînt.

Ajunși înaintea locului larg din fața casei obștii, oștenii au scurtat frîiele, copitele s-au proptit în pulberea galbenă. Căii fornăiau, suflînd tare. Slobozeau vălătuțe de aer fier-

binte pe nări. Șpumă albă și groasă curgea în picături printre fălcile căscate.

Gloata s-a dat la o parte, căutînd să citească pe obrazurile încruntate vestirile ce aveau să le facă.

Ce avea să le mai ceară împărăteasa care sta în palaturile ei și da porunci supușilor? Robota au împlinit-o pînă la un fir. În toamnă au cules poamele de pe moșiile magistrului Helmuth Grommer, au cules și strugurii de pe dealurile Apoldului și ale Dobîrcei. În iarnă au lucrat la tăierea pădurilor împreună cu iobagii de la șes... Au făcut cărăușie pentru Cetate, ajungînd pînă spre Oradea... Acum, în preajma primăverii, au tocmit și podiștele, au fost chemați să lucre și la palatul baronului. În sfatul de azi au tocmit dijma în miei abia fătați... La toamnă vor porni spre cetate și barbințele cu brînză și miere, și pielicelele de rîs și de jder, cum cere urbariul... Nimic nu era clintit din cele ce datorau, cu toate că aceste îndatoriri le apăsau greu umerii...

Greavul Alexa Banu a coborît înaintea trimișilor crăiești, înconjurat de maimarii satului... Între ei a răsărit și părintele Gherasim, avînd în spinare cojoc de oaie, ca oricare alt cioban, măcar că purta revereandă și barbă bogată, pe care la strînsul mierii și-o ascundea în sac de cînepă, să nu se încurce într-înșa albinele, să roiască stup nou între firele unse cu dulceață.

Greavul s-a uitat asupra obștii și îndată s-a făcut tăcere adîncă... Deasupra satului se auzeau doar behăiturile oilor rămase însetate de năprasnica năvălire.

Lixandru a dat țipăt ascuțit. Careva din înghesuială i-a prins sub opincă degetele desculțe și negre de glod uscat.

Căpetenia oștenilor, auzind țipătul copilului, a ridicat sprînceana aspru, pierzînd-o iute sub chivără, ca pe o lipitoare pe spinarea căreia ai presăra sare.

Marina, nora lui Alexa, a astupat gura copilului cu mîna, oprindu-i glasul, să nu mînie oștenii. Maimarele lor a rotit ochii peste grămada tăcută. A cercetat apoi pe capii satului și a scos un document legat în băieri și peceti. Din nou a privit ascuțit pe fruntașii satului, aflați înaintea lui, cu capetele descoperite. A dat apoi citire documentului, grăindu-l în limba nemțească.

Soarele tocmai începuse să roșească zarea, pregătindu-se să treacă dincolo de lumea asta. Lumina lui purpurie schimba coifurile de aramă în șomoioage aprinse de flăcări.

Muierile, copiii, bărbații și maimarii satului ascultau vorbele și se cutremurau de neștiință. Ascultau și ciobanii vîrstnici, ținînd în mîini căciulile mari cît ciubărele. Pletele soioase le atîrnau de-a lungul obrazilor bătute de vînturile înălțimilor, ca salciile deasupra apelor învolburate. Umerii le tremurau de supărare, sub cămeșile peticite și negre, de usuc. Usucul le-a îmbibat nu numai straietele, dar și sufletul, năclăindu-li-l. Grele vorbe trebuie că grăia cătana împărătească, de vreme ce fața popii Gherasim a început să se înnegrească...

Căpetenia citea, glasul i se spulbera în văzduh, purtînd vestirea urgiei pe care numai părintele Gherasim părea că o înțelege. Ceilalți oșteni, stînd în șei, ascultau cu nepăsare, privind mulțimea înfricoșată, față de care nu aveau nici o simțire.

Trimisul crăiesc a mîntuit citirea. S-a uitat la părintele Gherasim. Acesta stătea încremenit. Fruntea îi lucea de nădușeală. Stăteau și ceilalți tot așa de încremeniți, în cap cu greavul, măcar că nu au priceput nimic din cele citite. Graiul trimisului crăiesc nu se potrivea cu graiul sașilor, pe moșiile cărora împlineau robota, vorbire pe care unii au prins-o după ureche.

— Ai priceput? l-a întrebat pe părintele Gherasim, în limba romînească, un oștean căruia căpetenia ostașilor i-a făcut semn din sprînceana groasă, ieșită din nou de sub streășina chivărei... Era strajemeșterul Ianek. Îl cunoștea obștea... Încerca să se îndulcească la fetele păstorilor, cînd trecea prin sat în drumurile spre Jina, unde îl trimiteau nevoile stăpînirii pentru tot felul de pricini.

— Poți să le tîlmăcești oamenilor legea care a fost citită înaintea obștii de către domnul oberleutnant Karek, trimisul înaltului magistru al cetății, Hermannstadt, supusul guberniului, înălțimea-sa baronul Bruckenthal, peste care stăpînește marea noastră crăiasă, împărăteasa Maria Terezia?

Gloata a ascultat cu încrîncenare înșirarea de înălțimi, măriri și domni, care stăteau asupra ei, dobîndind mai mare spaimă despre cele ce erau scrise în această carte, trimisă lor prin domnul oberleutnant Karek, ce sta înțepenit în șa cu inele de argint, așteptînd să mîntuiască Ianek vorbirea în limba valahă, pe care o cunoștea și el, dar nu dorea să-și spurce buzele, rostind-o.

Părintele Gherasim a încuviințat din cap. Cunoștea limba crăiască.

— Atunci agață poruncile maiestății sale împărăteasa pe casa obștii, a zis mai departe strajemeșterul Ianek, umflându-și pieptul larg, simțindu-se și el un jumătate de oberleutnant Karek. Rîvna lui în slujba împărătesei țintea gaioane de argint, așa că a rostit vorbele scurt, aspru, fără îngăduință, arătînd prin aceasta gloatei mărirea și slava împărătesei care domnea la Viena peste zece popoare.

— Cu toții să ia aminte poruncile și să nu le calce! a mai detunat o dată, culegînd cu plăcere spaima din privirile celor aflați de față, precum și încuviințarea tăcută a oberleutnantului, mulțumit de asprimea ce o dovedea.

Părintele Gherasim a primit în mîinile lui uscate cutremurătoarea litanie crăiască... Apoi solii împărătești au slobozit frîiele. Pintenii au pișcat burțile bine hrănite ale roibilor. Aceștia au săltat în loc, au nechezat scurt și au dat dosul mulțimii. Au pierit cu toții dinaintea oamenilor.

În urma lor s-a ridicat praf și pulbere.

Părintele Gherasim a rămas o vreme înlemnit, cu hîrtia în mînă... Pecețile spînzurate de baiere se clătinau ca limbile unui clopot.

Baciul Alexa, greavul obștii, și-a așezat căciula peste plete și a săltat din umeri. Juzii și vătavul au făcut asemenea. Preoteasa l-a atins cu vîrfurile degetelor pe sfinția-sa. Acesta nu s-a clintit... Parcă viața i-ar fi părăsit trupul... Oamenii nu au îndrăznit o vreme să se miște, simțind că în hîrtia cu peceteți se afla scrisă o grea urgie.

Pruncul aflat în trocuță, la subsuoara mumei înghesuită între oameni, s-a trezit din somn și a dat țipăt de foame. Muma a scos în grabă sînul din iie și a astupat îndată gura flămîndă.

Atunci s-au trezit cu toții... Parcă dintr-un somn...

Popa Gherasim și-a scuturat ceafa. Și-a șters nădușeala de pe frunte cu dosul mîinii, apoi a dat înscrisul greavului care l-a primit parcă i-ar fi așternut în mînă un pietroi. Acesta s-a întors și a pornit spre casa obștii. Gloata pășea în urma lui, cu capetele descoperite ca la un mort. Un murmur greu o însoțea... A urcat treptele de piatră, apăsînd greu cu opinca peste ele. Parcă trupul i-ar fi fost umplut cu plumb. A agățat hîrtia domnească într-un cui bătut în ușa groasă cioplită cu barda. A rămas apoi nemîșcat, privind scrisul mare și neînțeles, înșirat în litere ascuțite, ca sulicele. În spatele lui juzii și obștea se zgîiau la hîrtia domnească fără a-i pricepe semnele.

— Ce scrie, părinte ? a îndrăznit să întrebe, la o vreme, greavul, dîndu-se la o parte, făcîndu-i loc părintelui pe privar.

— Ce scrie ? s-au auzit glasurile muierilor, ale păstorilor. Părintele s-a uitat asupra capetelor. I-a privit neguros, pe sub sprîncenele grămădite deasupra ochilor. Argintul din barba încîlcită strălucea în ultimele raze ale soarelui care-și luau rămas bun de pe meleagurile acestea.

A început să tălmăcească pe limba vlašinelor cele ce porunca crăiasa de la Viena, preamărita împărăteasă Maria Terezia.

...Anume că toate sfintele slujbe de aci înainte trebuiau făcute în legea unită greco-catolică. Oricare erau ele. De viață ori de moarte, de botez ori cununie sau de îngropăciune. Se pedepsea cu plata în aur și în temniță grea neascultarea... Că bunătatea crăiesei nu avea margini față de ascultătorii credincioși împărăției. Pentru a da o pildă cum știe răsplăti slujbele și ascultarea care se arată din partea supușilor ei, să se afle că de aici încolo cei optsprezece munți acoperiți cu pășuni grase, pe care păstoresc ciobanii din această parte a împărăției, intrau din acel ceas în stăpînirea domnilor sași din cetatea Sibii, ce se trag din cavalerii saxoni, pe care bunătatea ei și a împăraților cari au domnit înaintea ei i-a adus pe aceste meleaguri. Obștii din satul bătrînesc pe nume Vlașini se lasă spre folosință trei capete de munți. Cei ce vor fi prinși că păstoresc pe pășunile vechi, care din acea zi au dobîndit alți stăpîni, li se vor lua turmele, vor fi băgați în fiare și vor fi duși să taie sare. Slobozi sînt să mîne turmele pe vechile pășuni doar dacă plătesc domnilor sași de la cetate arendă după învoială...

Un muget s-a slobozit din piepturi. Femeile au început să suspine. Leana lui Pătru a scos țîța din gura copilașului adormit în trocuță... Suduia stropind cu lacrimi năframa care acoperea obrăjorul.

Baciul Maniț a ridicat bîta în văzduh, amenințînd spre partea în care credea el că s-ar afla împărăteasa. Oamenii au înălțat pumnii în urma cătanelor crăiești, blestemîndu-le și pe ele, și pe stăpîna lor, și pe toți stăpîinii cîți se înșirau de aici, pînă la Viana... Cei aflați în cetatea lui Hermann ori aflați la Cluj și cei aflați la Pesta...

Greavul Alexă a făcut un pas înainte. S-a uitat la obște, peste care fluturau cele din urmă lumini ale acelei zile grele, apoi a zis cu glas cutremurat :

— Acest cojoc care e acum pe mine e al meu. Dacă ar vrea să mi-l ia împărăteasa, i-l dau. Cu aceste slabe mâini și picioare și cu trupul meu am lucrat zi și noapte să împlinesc robota. Ele sînt ale crăiesei și de-ar vrea să mi le ia, nu am ce face. Dar nu am decît un suflet pe care îl păstrez pentru mine și nici o putere omenească nu-l poate îndoii. Cît privește pășunile, ale noastre sînt și ale noastre rămîn... Nu-i putere să ne desfacă de ele...

Vorbele au răsunit pînă departe... Parcă le-au auzit și turmele și s-au cutremurat de ele, căci nici un behăit n-a mai răsunit în văzduh.

— Aici nu-i vorba de lăsat religia, s-a auzit glasul plin de grea mîhnire al părintelui Gherasim. Aici e lucrare vicleană... E vorba de graiul nostru... de neamul nostru... pe care împărăteasa vrea să-l sugrume, să-l stîrpească cu ajutorul trădătorilor... al popilor romîni care au trecut la legea papistășească... Aceștia s-au vîndut Blajului și Papii de la Roma... Crăiasa vrea să primim și noi „Uniația“, nu ca să trecă mai mulți credincioși prin purgatoriul religiei ei... Nici vorbă despre asta nu e... Să poată pune stăpînire pe noi... Ne fură mai întîi religia, apoi ne fură numele, apoi ajungem să uităm limba moșilor noștri... Să ne topim în națiile celelalte. Decît asemenea faptă, mai bine ne lepădăm de locurile astea și pornim în altă parte a lumii, unde slobozi vom fi să trăim în legea străbună, în care ne-am născut... Nu ne temem...

— Nu ne temem, au murmurat oamenii, înălțînd frunțile, scînteindu-le ochii sub streășina sprîncenelor.

Atunci s-a văzut alergînd pe ulița dinspre biserică un om. Era îmbrăcat în cioareci, și deasupra purta un cămeșoi lung pînă la pulpe, încins cu o legătură de cînepă. Oamenii au făcut loc și omul a năvălit înaintea sfatului. Era cantorul Miron... Un bărbat scurt, așos. Cunoștea buchiile și lucrul lemnului, împăcîndu-le pe amîndouă.

— Preasfinția ta ! a început să strige de departe, trăgîndu-și sufletul. S-a apropiat închinîndu-se înaintea părintelui Gherasim. Preacinstiți juzi și oameni buni, s-a întors spre obște. Nenorocire mare a căzut asupra noastră !

— Vorbește, Miroane, a dat glas părintele, așezînd palma pe umărul cantorului. Nenorocire mai mare decît aceea pe

care am aflat-o mai înainte nu mai poate cădea asupra noastră. Vorbește!

Miron s-a uitat întrebător în barba părintelui. Ce năpastă mai mare ca cea pe care a venit s-o vestească a căzut asupra obștii?

— Preasfinția ta... și-a tras din nou sufletul. Îți vestesc că pe ușa bisericii a fost pus lăcat greu...

Un cutremur a trecut prin părintele Gherasim. L-a apucat de piept pe Miron și l-a zgâlțîit.

— S-a pus lăcat la ușa bisericii?

— Așa precum zic, preasfinte... Dă-mi răgaz să spun cu de-amănuntul cum s-a întîmplat. Ascultați, oameni buni... a rotit ochii speriați împrejur și a început să înșire: Mă aflam în biserică... Tocmai legam scoarțele ceasloavelor, cînd am auzit un tropăit de cal înaintea pragului... Cine o fi? m-am întrebat... Vreun cioban din Jina sau din Sugag care a coborît spre cetate și vrea să aprindă o lumină la sfînta icoană? Aud călărețul că descalecă... Aștept să pătrundă în biserică... Aveam potrivită o lumină să-i ies înainte să i-o dau... Dar degeaba. Nu intră nimeni. Aud că se mișcă ceva pe la ușă... Ce-o fi? De bună seamă ciobanul priponește calul de zarul bisericii... Ce-i hăbăuc? Nu vede belciugul înțepenit în pietroi?... Pricepînd că întîrzie, l-am lăsat în plata Domnului și mi-am văzut de lucru... La o vreme dau să ies. Cînd colo, ușa încuiată... Cine s-o fi încuiat?... Noi punem doar opritoarea de lemn... Zgîlții ușa... Nimic. Făcătura de-a satanei mi-am spus că este și m-am dat la fereastră... Un copilaș... al Săvuței se juca mai încolo. Noa, ia vezi, Ionuț, ce-i cu ușa de la biserică?... Băiatul se repede. Îmi strigă îndată că de ușă spînzură o povară de fier; o povară pe care a agățat-o mai înainte un cender care a trecut cu calul... Spaima m-a cuprins. Așa că n-a fost cioban. Am făcut o cruce, am săltat pe strană și de acolo prin ferestruică, afară. M-am repezit la ușă și am cercetat cu ochii mei. Un lăcătoi cît o coșarcă spînzura de belciuge. Asta-i, cinstiți oameni... Biserica noastră e încuiată, cum am auzit că a fost încuiată și biserica de la Săliște...

Toți cei aflați de față s-au mișcat... Erau ca o pădure care a luat-o din loc. Au pornit pe ulița îngustă... Nimeni nu zicea o vorbă... Păreau că merg la îngropăciune...

Biserica a răsărit dintre crucile mormintelor, cenușie, bătrînă... Dulapii de lemn, din care era încheiată, erau în-

tăriți de vreme și semănau cu piatra. Pe șisele acoperișului mușchiul se întindea spre sulița turnului ca o rugină veche. Oamenii s-au apropiat de ușa groasă și încrustată cu vârful briceagului. Privirile au căzut pe lăcata grea, spânzurată de belciuge. Era ca un cercel la o ureche de uriaș.

Preoteasa Paraschiva și-a legat năframa sub bărbie... A tras-o mult peste ochi, umbrindu-și privirea.

— Nu ne lăsăm legea, a zis cu glas înecat... Să ne bubuie și pe noi ca pe sălișteni dacă poftesc... Ca pe toți aceia asupra cărora s-a năpustit urgia împărătesei. Nu sîntem o mîină de oameni, sîntem o lume. Așa-i, părinte ?

Popa Gherasim a încuviințat din cap.

Bărbații au mormăit. S-au strîns toți unul în altul, femeii și păstori cu copiii împreună... S-au așternut pe priveghi lîngă biserică, înecați în întuneric ca într-o apă. De sus, îi ocroteau stelele cu licărul lor rece.